

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi poli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 4 gold., za pol leta 2 gold., za četrto leta 1 gold.; pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gold. 60 kr., za pol leta 2 gold. 40 kr., za četrto leta 1 gold. 30 kr.

V Ljubljani v sredo 7. maja 1873.

Obseg: Na čast stoletnici krompirjevi! — Kako stoji s Turško govejo kugo? — Vojska gosencam! — Gospodarske novice. — Kdaj je najbolji čas, da kmetovalci gredo ogledat Dunajske razstave, in še marsikaj drugega. — Prislovice in reki iz Istre. — Društvo za stavbe in zidanje na Kranjskem in v sosednih deželah. — Prvi občni zbor banke „Slovenije“ 20. maja t. l. — Kdo naj se voli v opravljeni svet? — Naši dopisi. — Novičar.

Gospodarske stvari.

Na čast stoletnici krompirjevi.

Letos je 100 let, kar so se naši predniki še le prav poprijeli krompir saditi. Spodobi se tedaj, da stoletnici „velikega dobrotnika človeškega“, kakor se krompir po pravici imenuje, danes odkažemo prvo mesto v našem listu.

Naj bi se gospodarji, ki so letošnje leto krompir v zemljo pokladali, spomnili leta 1773., ko je učeni dr. Parmentier v Parizu spisal knjigo na hvalo krompirju, ki mu jo je spisati naročila Francoska akademija zlasti zato, da bi zdramila kmetovalce k sajenji krompirja in tako se živež naklonil ljudstvu, ki je na Francoskem prejšnja leta hudo lakoto trpelo. In dr. Parmentier je tako izvrstno spisal to knjigo, da ga je akademija Pariška poslavlila s častnim darilom, in da od onega časa so kmetovalci se odkrižali mnogih vraž, ki so jih popred imeli proti krompirju in se na Francoskem, potem pa tudi po drugih deželah močno poprijeli krompirja.

Od leta 1773. tedaj še le se more šteti razširjenje krompirjevega sajenja, zato je po pravici letos „stoletnica“ njegova.

Prvotna domovina našega krompirja je severna Amerika. Čeravno je neki Angleški trgovec s sužnimi, Hawkins po imenu, prvi leta 1565. krompir iz Peru-a na Angleško prinesel, vendar se nihče ni takrat brigal za nj. 20 let pozneje, to je 1585. ga je France Drake iz Virginije sopet na Angleško pripeljal. Zdaj so ga začeli sem ter tje saditi; al le malo veselja je še bilo do njega. Razširjala se je celó vraža, da se po vžitku njegovem človeku spustijo prhaji ali gobe (Ausatz) po koži. Vse to je oviralo, da je preteklo skor 200 leti, predno so se ljudje krompirja dobro poprijeli.

Res je sicer, da krompir spada med rastline, ki imajo neko omotično strupenino v sebi; al te strupenine ni celó nič v zrelem krompirju; nahaja se le v nezrelem krompirju, v perji njegovem, cvetnih jagodah njegovih in pa v kalih krompirjevih, to je, tistih poganjkih, kedar krompir v hramih cvesti začne. Zato je prepovedano, nezrel krompir prodajati; nevarno je pa tudi pokladati cvetne jagode ali kalí krompirjeve. V zrelem krompirju pa je samo močič, beljakovec in gumi in pa nekaj malega drugih nedolžnih tvarin; po vsem tem je krompir tečna in zdrava jed.

Ko je v Evropo in naše dežele prišel krompir, niso se ga ogibali ljudje toliko zato, da bi se bili bali stru-

penine, ki je v gori imenovanih delih krompirjevih, za ktere še vedeli niso; marali le zato niso za nj, ker je bil tuja stvar, ki je niso poznali. „To ni za ljudi, to je za živino“ — tako so govorili veliko veliko let povsod. Le sčasoma se jim je vrnilo prepričanje, da je krompir tudi dobra jed za človeka, in gosposke in družbe kmetijske imele so dokaj truda, da so ga kmetovalci začeli saditi. Tako je, kakor se bere v „Zgodovinskih črticah c. kr. družbe kmetijske na Kranjskem“, ki jih je dr. Jan. Bleiweis na spomin stoletnice njene spisal in družba leta 1867. na svetlo dala, družba kmetijska na Kranjskem premije dajala kmetom, ki so največ čbel redili, murbovih dreves sadili, največ krompirja pridelali.

Tako so se sčasoma premagale ovire, ki so zadržavale sejanje krompirja, ki je dandanes poglavitni živež ljudem tako, da od tistihmal, kar se krompirja povsod obilno sadi, nikoli v vsi Evropi na enkrat lakote ni bilo.

Spodobi se tedaj, da se hvaležni spominjamo leta 1773., po katerem je krompir dosegel do tega, da so ga začeli povsod saditi. Časnik „Jura“ zato predlaga, naj bi se stoletnica krompirjeva obhajala s kako posebno slovesnostjo zdaj pri Dunajski véliki razstavi.

Kako stoji s Turško govejo kugo?

Nesrečne te kuge ni konca ne kraja na Kranjskem. Na Hrvaškem je zanikernost dotičnih gospósk kriva, da že čez pol leta ondi kuga razsaja, na Kranjsko pa jo trosijo barantači brez vesti po govedih iz Hrvaškega.

Po naznanilu c. k. general-komande Zagrebške od 27. aprila imajo Turško kugo v Hrvaško-slavonski granici ti-le kraji: v Otočanskem polku: Pečane, doljni in gornji Kosinj, Krš, Mlakva, Oltare, Biljevine, Krasno, Tuševac, Ljubovo, Dubrava, Babin Potok, Glavace in Turjanski; — v Ogulinskem polku: Plaščica in Letinac; — v Sluinskem polku: Selnice, Knezgorica, Lieplje, Ribari in Dugaresa; — v 1. Banskem polku: Jukinac. V civilnem Hrvaškem pa: v Zagrebški županiji: Šišljavić v okraji Pokupskem, Lipa, Balagovi dvori v Samoborskem, Jakovlje v Šubiškem in v Baniji v Karlovskem okraji. Zdaj še le čuti deželna vlada Zagrebška, da je treba Granico z vojaki zapreti, skozi katero se iz Bosne Turške trosi kuga na Hrvaško!

Prikazala se je pretekli teden v Krški vasi in Gmajni v Litijskem okraji na Dolenskem. V Gmajni je nekemu kmetu zbolela edina krava in 17. aprila poginila za kugo. V hlev tega kmeta je 31. sušca

neki neznan Beli Kranjec dva vola djal. Drug kmet iz Krške vasi, kteremu sta 27. aprila en vol in ena krava, 28. aprila pa tele za kugo poginili, je 10. in 11. aprila pri unem kmetu v Gmajni oral in svoja vola v tistem hlevu imel, kjer je bolna krava stala; čez 8 dni potem mu je zbolel najpred vol, potem pa tudi krava in tele. Ker je ta kmet imel še 3 goveda, ki so bila v istem hlevu, jih je komisija kot okužena po ceditvi ubiti dala.

Zdaj trpijo te vasi ostro zaprtijo, poleg nju pa zapadejo v okrožje kužnega mejnega okraja: občine Studenec, Iška vas, Pijava gorica, Želumlje, Št. Jur, Šmarje, Grosrupje, Slivnica, Račna, in pa Sostro, Javor, Lipoglav, Podmolnik in Orle.

Kaj po takem zadene vse te vasi po postavnem §. 27., to smo povedali v 14. listu „Novic“.

Zavoljo enega človeka, ne moremo ga drugače imenovati kakor sleparja, mora trpeti po tem toliko vasi in cela dežela!

Vojska gosenicam!

Ako bi odstranili sadno drevje in hostno prirodno odejo, tudi zračne primere bi potem bistveno spremenile se; in ako bi velik del svetá za polje obrnili, zemlja bi jela sušiti se, mrzli, suhi vetrovi bi golo polje brili in drobne sadike bi v rasti zastajale.

Da se kaj takega ne zgodi, treba je gole brezhostne prostore zasaditi s sadnim drevjem, s kterim se bodo ne le zračne neugode odpravile, ampak tudi še ljudem nov, dolgoleten živež, prijeten vžitek in okrepčavna pijača preskrbela. Veliko krajev je že davno sè sadjem obsajenih, ki napravlja ljudstvu mnogo veselih pridelkov od poletja do zime; ali v mnogih krajih pa tudi še zmirom po golih planjavah poletu solnce pripeka, jeseni pa veter piska, kjer se otroci gostijo z repo, vtrujeni delavec pa z revnim „špiritovcem“.

Drevje je blagoslov in dar božji. Koliko bogastvo, kako obilne dari ima človek v sami ti rastlini! Za veliko dobrega, kar dobivamo od sadnega drevja, pa se moramo s tem hvaležnega skazati, da si živo prizadevamo, sadjerejo, kar je le mogoče, povzdigniti, ter zasajena drevesca skrbno čistiti gosenic in druge požrešne golazni.

Med mnogimi sovražniki, ki jih ima sadonosno drevje, so gosenice najškodljiviše. Treba je brez vsega odloga zatirati požrešnice, kajti vsled ugodne letošnje zime je bilo, kakor hitro je sneg odlezel, po drevji čuda veliko gosenčje zalege videti.

Ako bi to jako potrebno delo zamudili ali celó opustili, gotovo bi potem gosenice spremenile naše lepe kraje v dolgočasne puščave, drevesa bi se šibila pod težo gosenčjo, mesto žahnega sadja mnogih plemen.

Še je čas mlade gosenčice, ki se še niso daleč od zavitkov po vejah izlezele, pokončati; tedaj le urno na delo! —

Kako se pa to delo najhitreje dovrši? Odraščeni kmetiški ljudje se takega dela presneto neradi poprimajo; ako se jim ta ali una reč nasvetuje in priporoča, pravijo nekteri naravnost: „to je prazna reč, — nepotrebno delo!“ Nekteri marljivi gospodar res včasih uboga, ter očisti svoja drevesa, — al kaj pomaga, ker njegovi sosedje opusté enako delo, — požrešna golazen razleze se po vsi okolici.

To opravilo najlože šolska mladež prevzame, ter ga tudi najhitreje in najbolje dovrši. Častiti bralci in mili tovarši učitelji mi ne bodo za zeló vzeli, ako se predrznem po dragih nam „Novicah“ očitno sporočiti, kako se je pri nas po odraščeni šolski mladini gosenčja zalega pokončala.

Konec meseca svečana sem otrokom v šoli živo priporočil, da naj drevje in trnjeve žive meje (posebno blizo poslopij) na tanko ogledajo, ter gosenčje zavitke kar je le mogoče, čisto otrebijo in v kraj spravijo. Da bi otroci gotovo tudi izpolnili, kar so obljubili, rekel sem jim, da bodem o prostih urah sam prišel vrtov pogledat, ter se tako prepričal, ali so svojo nalogo izvrstno dovršili. V moje veliko veselje sem se prepričal, da moje priporočilo v šoli ni bilo bob v steno; v malo dneh bilo je jako potrebno in važno delo brez posebnih težav popolnoma dobro izgotovljeno, in bode gotovo celi fari v velik prid.*) Ako bi se župani hoteli vsaj nekoliko ravnati po postavah, ki govore o pokončavanji škodljivih mrčesov, ter zraven še materielno kaj pripomogli k potrebni in koristni reči, bila bi v kratkem času soseska lep in cveteč sadni vrt.

Otroci, ki so posebno pridni pri takih opravilih, niso zmiraj zadovoljni s samo pohvalo; akoravno starišem in sebi na korist delajo, jim je vendar večkrat treba kaj podariti, da se tako še bolj vnamejo za potrebno in koristno reč.

O takih priložnostih pa je treba tudi otrokom in odraščeni živu priporočati in na srce polagati, kako naj si tice v svoje vrte in gozde privabijo. Pticam, ki tudi pozimi pri nas ostanejo in dostikrat hudo stradajo, vrzi časih peščico slabejega zmesnega žita, krušnih drobtinic ali kaj tacega. Otrokom, zlasti pastirjem, ostro prepoveduj stikati za gnjezdi, razdirati jih ali jemati iz njih jajca in mladiče. Ptice niso nam samo ljubeznjive prijateljice, ampak so tudi naše največe dobrotnice. Ako bi iz naših krajev izginile vse ptice, kmalu bi bilo drevje po gozdih in vrtih okleščeno in golo; senožeti in polja bi bila brez kose in brez srpa postrizena. Temni roji vsakoršnega škodljivega mrčesa djali bi v kratkem vse rastje v nič. Človeška moč omaga pred tacim, akoravno majhnim ali strahovitim sovražnikom. Ptiči neutrudno preganjajo vse nadležne gomazni, ter skrbé, da se nikjer preveč ne zaplodé. Kjer človek pusti ptice v miru, ondi se rade ustanovijo, ondi rade gnjezdijo, in taki kraji ne trpé toliko od požrešne golazni. Pogledjmo vrte in polje v takih krajih, kjer ptičice v miru pusté. Poljski sadeži so zdravi in neobjedeni, sadno drevje se pa jeseni šibi pod težo obilnega sadja. Žalosten je pogled na vrte tacih krajev, kjer malopridna mladina in leni postopači strežejo na vsako ptico, ki se oglasi v sosedstvu.

V Preddvoru.

Ivan Skrbinec.

Gospodarske novice.

* Pokončevanje kebrov (hroščev). Preteklo leto so v Virtemberškem (na Nemškem) pokončali 230 milijonov in 902.200 kebrov, kteri bi bili, po računu izvedenih mož, po svojih črvih za 3 leta do 46 milijonov centov rastlin vničili. Da pa se tako grozna škoda odvrne, potrosili so na pokončanje one grmade samo 15.604 goldinarje. — To našim gospodarjem pač dosti očitno kaže, naj tudi oni ne držijo križema rok o pogledu tolike škode!

* Drago Hrvaško vino. Gosp. A. Striga v Zagrebu je prodal 17 veder finega vina „kraljevina“ imenovanega, vsake butelijo po 3 gold., tedaj 17 veder skupaj za 4080 gold. Teško bode se sicer verjelo, da je to res tako, a vendar je resnica, da se za 17 veder Hrvaškega vina skupiti more 4080 gold. Slavni vinorejec baron Babo pripoznava izvrstnost „kraljevine“ tako, da je za Dunajsko razstavo o njej spisal posebno

*) Čast in hvala Vam!

Vred.